

ESKİ TÜRKÇEDE SESLENME YOLUYLA YAPILAN UYARI EDİMLERİNE BİR BAKIŞ*

Gizem KORKUT**

Öz: Dil, kullanım alanına göre anlamsal farklılıklar taşıyabilir. Dil kullanıcısı bu anlamsal farklılığı sözlü iletişim esnasında vurgu, jest ve mimikle gösterebilirken yazılı metinlerde bu anlamsal farklılık bağlam üzerinden takip edebilmektedir. Edimbilim, anlamı dil ve bağlam ilişkisi üzerinden inceleyen bir bilim dalıdır. Türk dilinin tarihî dönemlerinden seçilen eserlerin, bir erk-belirtici olan uyarı edimi açısından incelendiği bu çalışmada, yalnızca seslenmeli uyarı edimine yer verilmiştir. Çalışmada; Eski Türkçe metinlerin taranmasıyla elde edilen seslenme yoluyla kurulmuş uyarı edimi cümleleri sınıflandırılmış ve dönemin seslenmeli uyarı edimi kullanımına dair incelemelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dilbilim, Seslenme ifadeleri, Edimbilim, Söz edimi, Uyarı.

A Look at Warning Acts Made Through Addressing in Old Turkic

Abstract: Language may have meaning differences depending on its area of use. While user of the language can show this difference with emphasis, gestures and facial expressions during verbal communication, this meaning difference can be followed through context in written texts. Pragmatics is a branch of science that examines meaning through the relationship between language and context. In this study, in which works selected from the historical periods of the Turkish language are examined in terms of the warning act, which is a exercitives, only the addressing warning act is included. In the study; Information about addressing expressions, pragmatics was given and addressing warning actions were analyzed.

Keywords: Linguistics, Addressing words, Pragmatics, Speech-act, Warning.

Giriş

Kişiler arası iletişimi sağlamak amacıyla kullanılan ve konuşucu/yazar ve dinleyici/okur arasında köprü görevi gören dil, duygu ve düşüncelerin paylaşılmasına yardımcı olmaktadır. Doğal bir iletişim aracı olan dil, her dönemde çeşitli araştırmacılar tarafından farklı açılardan ele alınan bir konu olmuştur. İnsanlığın tarihî dönemlerinden günümüze iletişim şekilleri değişse de konuşucu ve dinleyici arasındaki çift yönlü bilgi aktarımı dilin temel işlevi olarak varlığını sürdürmektedir. Her dilin sözcükleri, sözcük türleri, cümle oluşumu gibi kendine ait kullanım biçimleri vardır. Dil kullanıcısı; düşüncelerini aktarmada, isteklerinden bahsetmede, gereksinimlerini ifade etmede dili kendine özgü bir biçimde kullanmaktadır. Bu çalışmada ise Eski Türkçe dönemindeki

* Bu makale, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN danışmanlığında hazırlanan “Eski Türkçede Uyarı: Edimbilimsel Bir Yaklaşım” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Doktora tezinin savunma tarihi 11.04.2025’tir.

** Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tunceli/TÜRKİYE, gizemkorkut@munzur.edu.tr /ORCID: 0000-0003-3408-2545.

metinlerden yola çıkılarak tarihî dönemde Türklerin uyarı edimini nasıl gerçekleştirdiklerine bakılacaktır.

Türkçenin tarihî dönemleri üzerine yapılan söz edim çalışmaları, sözlü veriye ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle metinlerin taranmasıyla elde edilen verilerin incelenmesiyle gerçekleştirilir. Tarihî edimbilimin araştırma yöntemleri, dil tarihinde erken bir döneme ait dilin araştırılmasında şimdiki kuramların uygulanması ve benimsenmesine dayanır (Üstünel, 2020, s. 9). Çalışma oluşturulurken; *Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor Yazıtı, Irk Bitig, İyi Kötü Prens Öyküsü, Aç Bars Öyküsü, Çaştani Beg, Maytrisimit, Kuansı İm Pular, Altı Dışlı Fil Hikâyesi, Altun Yaruk III. Kitap, Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç, Altun Yaruk Sudur VI., Altun Yaruk VII. Kitap, Altun Yaruk VIII. Kitap, Altun Yaruk Sudur X. Kitap, Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk, Atebetü'l-Hakayık ve İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* eserleri taranmıştır. Seslenmeye bağlı uyarı ediminin *Kül Tigin, Bilge Kağan, Maytrisimit, Kutadgu Bilig ve İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* eserlerinde yer alması açısından çalışmada yalnızca bu beş esere yer verilmiştir. Taranan eserlerden alınan örnek cümlelerdeki transkripsiyon işaretleriyle yazılmış sözcükler, yazarların çalışmalarında kullanıldığı biçimiyle bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

1. Seslenme İfadeleri Üzerine

Seslenme sözcükleri; bir iletişim esnasında veya metin içinde dinleyicinin/okuyucunun dikkatini çekmek için kullanılan ifadeler olup dil içinde önemli bir yere sahiptirler. Seslenme öğeleri; çağırma, haber verme, vurgulama, dikkat çekme, anlam kuvvetlendirme gibi amaçlarla kullanılırlar. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük'te *seslenme* “seslenmek işi, sözü birine ya da birilerine yöneltme, hitap” (2019, s. 2078b) şeklinde tanımlanmıştır.

Verici ile alıcı arasında iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için iletişim sürecinin başlangıcında (ilk cümlede) muhatapların birbiriyle olan ilişkilerine ve mesajın içeriğine göre farklı yapı(lar)da ve anlam(lar)da seslenmeler veya sesleme öbekleri kullanır (Alyılmaz, 2015, s. 37). Konuşur ve dinleyicinin arasındaki samimiyete, sosyal statüye, iletişim ortamına, konuşulan konuya ve cinsiyet rollerine göre seslenme ifadeleri değişkenlik gösterebilir. Seslenmeler, iletişimin gerçekleşmesinde *uyaran, uyarıcı ve dikkat çekici* görevini üstlenirler. Seslenmeler/seslenme grupları verici ve alıcının birbirleriyle olan durumlarına ve göndermek istediği mesaj niteliğine uygun olarak seslenme ünlemleriyle birlikte kullanılırlar (Alyılmaz, 1998, s. 35). Seslenme ifadelerinin genellikle ünlemlerle birlikte oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada tespit edilen örnek cümlelerden hareketle seslenme ifadeleri *ay kılkı amul* veya *ay edgü kişi* örnekleri gibi sıfat grubu şeklinde; *bakın, körün, negü tir eşit* örneklerinde görüldüğü üzere eylemlerle; *emdi* gibi zarfla oluşturulabilir. Seslenme, taranan eserlerden tespit edilen örnek cümleler aracılığıyla *Âdem* örneğinde olduğu gibi doğrudan özel bir adla ya da “Türük oğuz begleri” şeklinde edim alıcısının adının yerini alabilmektedir.

Sözcüklerin bağlam içerisinde taşıdığı anlama göre seslenme ifadesi özelliği yüklenebilir ve bu yönüyle de edimbilim çalışmalarıyla ortak yön içermektedir. Bu sebeple *ay~ey* gibi ünlemlerin ve *kör-* fiiliyle kurulan dikkat çekmenin ve harekete geçirmenin hedeflendiği örneklerin yanı sıra *Türük begler, Türük oğuz begleri* gibi ifadeler de bağlam temelinde seslenmeye bağlı uyarı içermektedir.

2. Edimbilim Üzerine

Edimbilim, özellikle mantıksal kökenli kuramlarda dilsel göstergelerin birleşim kurallarını inceleyen sözdizimle, bunların göndergelerle ilişkisini sağlayan anlambilime karşıt olarak, bildirişim durumu içindeki konuşucuların göstergeleri kullanmasını, bu edime eşlik eden çeşitli olguları inceleyen dalıdır (Vardar, 2002, s. 88-89). Dili kullanıcı açısından; dil-bağlam ilişkisi olarak ele alan bir dilbilim alanı olup anlambilim ve sözdizim ile birlikte göstergebilimin üç alanından biridir (İmer, Kocaman & Özsoy, 2019, s. 114). Pragmatik, dil ve bağlam arasındaki dilbilgiselleştirilmiş veya bir dilin yapısında kodlanmış ilişkilerin incelenmesidir (Levinson, 1987, s. 9).

İngiliz dil felsefecisi J.L. Austin'in 1955 yılında verdiği on iki konferans serisi, edimbilimin zeminini hazırlamıştır. Edimbilimin kökeninde bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bu düşünce temeli; bir şey söylemenin güçlü bir olgu olduğunu ve dinleyicinin/okuyucunun duygu, düşünce ya da eylemleri üzerinde etki yaratacağını yansıtmaktadır. Konuşurun belli bir durumda söz ya da sözce üretmesi olan söz edimi, sözcenin bir eylemle bütünleşmesi ve kimi durumlarda dilsel etkinliğin eylemle eşzamanlı olması demektir (Hirik, 2019, s. 754). Bu sebepten söz ediminde “bir şey söylerken bir şey yapmak” düşüncesinin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Austin; edimsel kavramını açıklarken 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz felsefesine hâkim olan mantıkçı pozitivist görüşün, fiilin temel işlevinin içinde bulunduğumuz dünya hakkında doğru ve yanlış bildirimlerde bulunmak, doğru ya da yanlış betimlemeler yapmak olduğu yollu temel savına getirdiği köklü eleştirinin ana kavramıdır (Austin, 2009, s. 14). Bu eleştirinin temelinde dilin yalnızca bildirim yapmada kullanılan bir olgu olmadığı yatmaktadır. Dil, bildirim ve betimleme yaparken *saptama*; uyarı, ironi, tenkit ve tehdit gibi işlevlerle kullanıldığında *edimsel* görev üstlenmektedir. Austin, edimsel bir sözcenin *düzsöz*, *edimsöz* ve *etkisöz* olmak üzere üç edimden oluştuğundan bahsetmektedir. *Düzsöz* edimi “söz söyleme edimi” olarak tanımlanabilmektedir ve söylediğimiz sözcenin amacı, içeriği ne olursa olsun bir sözce oluşturduğumuz anda düzsöz edimi gerçekleştirmiş oluruz (Onursal, 2023, s. 178). *Edimsöz* edimiyle bilgilendirmek, emir vermek, uyarmak, taahhütte bulunmak vb. gibi belli bir uyuşimsal gücü olan sözcelemeler üretilmektedir (Austin, 2009, s. 129). *Etkisöz* edimleri; inandırmak, şaşırtmak, yanıltmak gibi, bir şey söyleyerek yol açtığımız ya da gerçekleştirdiğimiz edimlerdir (Austin, 2009, s. 129). Austin edimsöz edimini; *hüküm-belirtici*, *erk-belirtici*, *sorumluluk-yükleyiciler*, *davranış-belirticiler* ve *serimleyiciler* olmak üzere 5 genel sınıfa ayırmıştır. *Hüküm-belirticiler*, bir jürinin, bir yargıcın ya da bir hakemin bir hüküm vermesidir (Austin, 2009, s. 162). *Erk-belirticiler*, atama yapmak, oy vermek, emretmek, ısrar etmek, tavsiyede bulunmak, uyarmak vb. gibi bir gücün, bir hakkın ya da bir nüfuzun kullanılmasını içerir. *Sorumluluk-yükleyiciler*, söz vermek ya da başka türlü taahhütler olup kişiye bir şey yapma sorumluluğu yüklemektedir. *Davranış-belirticiler*, özür dilemek, tebrik etmek, övmek, taziyede bulunmak, ilenmek, meydan okumak gibi tutum ve toplumsal davranışlarla ilgilidir. *Sözcelemeler*; usamlamanın ya da konuşmanın akışı içinde nasıl bir yere oturduğunu sözceleri nasıl kullanmakta olduğumuzu belirginleştirme görevlidirler (Austin, 2009, s. 163). Biz bu çalışmamızda *edimsöz* edimlerinden biri olan *erk-belirticilerden uyarı edimine* yer vereceğiz.

3. Eski Türkçede Seslenme Yoluyla Yapılan Uyarı Edimleri İncelemesi

Sözcenin anlaşılabilmesi için gerekli bilgilerin okuyucuya/dinleyiciye ulaşması ve okuyucu/dinleyici tarafından yorumlanması gerektiğinden zihinsel bir çaba mevcuttur. Edimbilim çalışmaları, çalışan kişiler tarafından metin temelinde cümlelerin yorumlanıp

çıkartım yapması şeklinde ilerlemektedir. Çünkü araştırmacılar iletişim esnasında yapılan vurguları/tonlamaları, örtük ifadeleri, tersinlemeleri ve iğnelemeleri özümseyip yargının taşıdığı art anlamları bulmaya çalışmaktadır. Edim alıcısına yöneltilen seslenme sözcükleriyle edimin yerine getirilmesi hedeflenmektedir. Ancak alıcıya yapılan seslenme uyarı ediminin gerçekleşmesi için bu tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra sözcelemin üretildiği koşullar da uygun olmalıdır. “Senin uyarın benim için geçerli değil.” veya “Sen beni uyaramazsın.” gibi bir durumun söz konusu olmayıp edim alıcısının uyarı edimini talep edenden daha alt seviyede olması, yetki sahibi olması ve alıcı tarafından kabul görmesi gibi uygunluklar gerekmektedir. Uyarı edimi temel olarak bildirilişim sırasında sözce aracılığıyla dinleyicinin bilişsel davranışında değişiklik yaratmayı amaçlar. Bu değişiklikler; daha önce bellekte yer almayan bilginin eklenmesi, daha önce bellekte yer alan bir bilginin doğrulanması ve daha önce bellekte yer alan bilginin yanlışlanması yoluyla silinmesi şeklinde gerçekleşir (Doğan, 1994, s. 196). Uyarı, bir edimsöz edimi olup okuyucuda/dinleyicide değişiklik yaratmayı amaçlamaktadır. Türkçe Sözlük’te *uyarı* “herhangi bir, konu, sorun üzerinde ilgi çekme, ikaz, ihtar, tembih” olarak tanımlanmıştır (2019, s. 2425a). *Öğüt vermek, uyarmak, emretmek, buyurmak* gibi edimsöz edimlerinin örtük olarak yer alması durumunda ayrıma varmak zor olmakla birlikte emir ve öğüdün birbirinden ayrılmasının en kolay yolu eylemin gerçekleşmesi sonucunda kimin yarar sağlayacağıdır (Üstünel, 2020, s. 135). *Kör-* eyleminden yola çıkarsak *körünler küçlügler .. bu yirtünçüde aqsız öküş nomluğ telim taşım çoğ yalın belgülg bolmış erür.* ““Bakin, kudretliler! Bu dünyada fevkalade, büyük dinin gür ışığı belirmiştir.”” (M 7-12/7-15) örneğinde yalnızca *körünler küçlügler* şeklindeki bir hitapla yazar alıcıya bir durum göstermek istemiştir. (M 73/8) *Körünler beglerimiz munta* (M 73/9) *toğup örtenür yalar biz .. bakşı* (M 73/10) *boltaçılar açarılar ögre yori-* (M 73/11) *-yur biz yañ udu tıtsı boltacılar* “Bakin beylerimiz! Burada doğup alev alev yanyoruz. Hoca ve üstat olan bizler önde gidiyoruz; (bizi) izler bir biçimde de öğrenci olanlar!” bu örnekte ise yazar alıcıya kendilerini takip etmelerini ve feyz almalarını belirtmiş. Birinci örnekte fayda durumu gözetilmezken ikinci örnekte kişinin ders çıkarıp kazanım sağlaması amaçlanmıştır. Edimbilim çalışmalarında bağlam önemli bir unsurdur. Yazılı metinlerde bağlam değerlendirilmesi yapılırken, ifadenin kendisinden önceki ve sonraki cümlelerin içerdiği yargıya bakılarak çözümlenmelidir. Anlatılmak istenen ifade, farklı bağlamlarda farklı sonuçlar verebileceğinden, önceki ve sonraki cümlelerle netlik kazanmalıdır. Çalışmada kullanılan eserlere bu bağlam dâhilinde bakılmış olup *BK* Bilge Kağan Yazıtı, *KT* Kül Tigin Yazıtı, *İKT* Türkçe İlk Kur’an Tercümesi, *MM* Maytısimit şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır.

3.1. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli Uyarı Edimi

Ay~ey ünlemiyle kurulan uyarı edimleri; *seslenmeli-korkutmalı uyarı edimi Kutadgu Bilig*’de 8, *Kur’an Tercümesi*’nde 4, *seslenmeli-retorik uyarı edimi Kutadgu Bilig*’de 1, *seslenmeli-tembihleme uyarı edimi Kutadgu Bilig*’de 5, *Kur’an Tercümesi*’nde 5, *seslenmeli-örnekli uyarı edimi Kur’an Tercümesi*’nde 2 ve *seslenmeli-şartlı uyarı edimi Kur’an Tercümesi*’nde 5 örnek cümle olmak üzere incelenmiştir. Eserlerden tespit edilen cümlelerden hareketle, ilk beyitte niteleyici sözcükler kullanılarak tanık gösterilecek kişinin iyi huylarından bahsedilmekte, ikinci beyitte ise uyarı edimi içeren ifadeler yer almaktadır.

3.1.1. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli ve Korkutmalı Uyarı Edimi

Ay~ey ünlemleriyle uyarı edimi alıcısına yönelik seslenme gerçekleştirilmiştir. Seslenmeler; *aya ewliğ er, ay, ay kılkı örün, ay edğü kişi, ay ödrüm talu, ay köñli tirig,*

ay kılkı amul, ay kadaş, ey Ādem, ey anlar kim bittiler, ey ol kimerseler kim büttüler örneklerinde görüldüğü üzere çoğunlukla sözcük grubu şeklinde oluşturulmuştur. Tek bir örnekte *ay* seslenme ünleminin uyarı edimi alıcısının dikkatini çekme amaçlı “hey” anlamıyla yalnız kullanıldığı tespit edilmiştir. Edim alıcısına zarar gelmemesi için yapılan uyarıların dikkate alınmadığı takdirde kişinin zarar göreceği, ağlayacağı, ziyan olacağına ilişkin sonuçlarla korkutulurken bunun yanı sıra dinî açıdan günah ve cehennem olgusuyla da korkutma yapıldığı görülmüştür.

Edim alıcısına; söylediklerine ve ifade ettiklerine özen göstermediği takdirde güç durumunda kalacağına dair uyarıda bulunulmuştur.

(KB 164) *Til arslan turur kör işikte yatur/ aya ewlîg er sak başıñnı yiyür* “Dil arslandır, bak, eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.”

Aceleyle hareket etme sonucunda hatalı davranış gerçekleştirilebileceği ihtimaline karşı edim alıcısı uyarılmıştır.

(KB 629) *İlig buştı artuğ qarattı meñiz/ ayur ay iweklik kişike isiz* “Hükümdar çok hiddetlendi ve yüzünü ekşiterek dedi; ‘Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.’”

Kötü davranışlarda bulunmanın ve bu davranışlarda bulunan kişilerin yakınında olmanın kişiye zarar getireceğine dair uyarıda bulunulmuştur.

(KB 4239) *Qarağa yağuma ay kılkı örün/ örünke kara terk yuğar ol körün* “Ey ak-pak tabiatlı insan, sen karaya yaklaşma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır.”

(KB 4241) *İsizke qatılma ay edgü kişi/ isiz bolğa kılkıñ ol isiz tuş* “Ey iyi insan, kötüye katılma; o kötünün tabiatı gibi seninki de kötü olur.”

(KB 4242) *Yawuzğa yağuma ay ödrüm talu/ yawuz bolğa atıñ irilgey tolu* “Ey seçkin, güzide insan, kötüye yaklaşma; adın kötü olur ve saadetine hanel gelir.”

(KB 5746) *Negüke buzar sen bu edgülerig/ saña yası teggey ay köñli tirig* “Bu iyilikleri niçin bozarsın, ey gönlü diri, bunun sana zararı dokunur.”

Dünyanın gelip geçici olduğu ve dünya saadetine kapılınp buna aldanılmaması gerektiğine dair gerektiğine, uyarılarda bulunulmuştur.

(KB 6131) *Qalır dünyğa berme saklan köñül/ cefaçı turur bu ay kılkı amul* “Geriye bırakacağın bu dünyaya gönül verme, sakın; ey sakın tabiatlı insan, o cefa edicidir.”

(KB 6137) *Esürtmesü devlet sini ay kadaş/ ağılduğa şeksiz közün tolğa yaş* “Ey kardeş, saadet seni sarhoş etmesin; ayılınca, hiç şüphe yok, gözün yaşla dolar.”

Ey anlar kim bittiler, ey ol kimerseler kim büttüler ve *ey Ādem* şeklinde yapılan seslenmeyle iman edenler kötü davranışlardan sakındırılmak istenmiştir. Hoşa gitmeyen davranış sergilediklerinde, iman edenlere yaptıkları iyiliklerin boşa gideceği ve günah işleyeceklerine dair uyarılarda bulunulmuştur. İnananlara Allah yolundan döndükleri takdirde zarara uğrayacakları ve mutsuz olacakları şeklinde korkutmalarda bulunularak uyarı edimi gerçekleştirilmiştir. İnananlara, Allah yolundan döndükleri takdirde zarara uğrayacakları ve mutsuz olacakları şeklinde korkutmalarda bulunulmuştur.

“*Ey boğnum, kırıñler yerke, arıg yerke ol kim bitidi Tañrı sizke, yanmañlar kiđinleriñizke yañğa sizler ziyāñlıg bolup sizler.*” [Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yine ziyana uğrayanlar olursunuz.] (İKT 5-21)

“*Aydımız: ey Ādem her-āyine bu yağı erür saña hem seniñ cüftüñe, çıkarmasun-a sizni uşmağdın, emgegey sen.*” [Biz de şöyle dedik: “Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis) sen

ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun.”] (İKT 20-117)

“**Ey anlar kim bittiler**, kirmen yalawaç ewiñe meger destür bérilse sizke ta‘ām tapa, bağığılarda adın anıñ vaqtıñe, ançası bar kaçan ündense siz kırıñler, yime kaçan yese siz tarı[lı]ñlar, oqımaq yok sizke hıç hadış, bütünlükin ol emgetür erdi yalawaçnı, uwtanur erdi sizdin, Tañrı qoçmas yığmaz cın sözdin, kaçan tilese siz olardıñ tonlardıñ tileñ olardıñ, hicāb arkaşında, ol arığraq köñlüñizke, olar köñlüleriñe, kerekmez sizke emgetse sizler Tañrınıñ yalawaçnı, kerekmez kim nikāh kılsa siz anıñ cüftlerini anda kiñin, hemişe ya‘nı ulaşı ol erür Tañrı üskinde uluğ.” [Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber’in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah’ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız ebediyen söz konusu olamaz. Çünkü bu Allah katında büyük bir günahdır.] (İKT 33-53)

“**Ey ol kimerseler kim büttiler**, kötürmeñ ünleriñizni yalawaç ünindin üstün, kığırmañ çağırmañ aña sözledükde örleyü sözler teg bir ançañız bir ançağa kim **yokañur işiñizler, sizler bilmes sizler**.” [Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.] (İKT 49-2)

3.1.2. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli ve Retorik Uyarı Edimi

Taranan eserlerde *ay~ey* ünlemiyle yapılan seslenme yoluyla retorik uyarı edimine tek örnek tespit edilmiştir. Retorik sorularla alıcıdan bir yanıt beklentisine girilmemekle birlikte alıcıya örtük şekilde farkındalık sağlamak ve yönlendirmek amaçlanır. *Ay oğlum* ile seslenirken *mü* soru enklitiğiyle “ayu birmedimü” şeklinde uyarı edimi gerçekleştirilmiştir. Bu örnekte *mü* soru enklitiğiyle cevap beklentisi olan soru oluşturmak yerine kişiye kendini efendisiyle bir tutmaması gerektiğine dair hatırlatma ve farkındalık sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

(KB 651) *Ayu birmedimü atañ ya anañ/ ay oğlum begiñke özün kılma teñ* “Sana baban yahut annen; ‘Ey oğlum; kendini efendin ile bir tutma!’ demediler mi?”

3.1.3. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli ve Tembihlemeli Uyarı Edimi

Ay seslenme ünlemiyle uyarı alıcısına seslenilmiştir. Uyarı edimi, *Ay Toldı aydı* şeklinde *Ay Toldı* aracı olarak kullanılarak oluşturulmuştur. Tespit edilen örneklerde *Ay Toldı*’nın *oğul* “Oğul, oğlan, çocuk, genç (KTS, 2012, s. 568b).” ile muhatap olarak kimi aldığı ve kime karşı bir uyarı edimi gerçekleştirdiği görülmüştür. Uyarı edimi alıcısı; *Ay Toldı* tarafından söylenilen sözlerle kulak vermesi konusunda tembihlenmiş ve bu uyarıları dikkate alarak tetikte bulunması, işten vazgeçmesi gibi konularda uyarılmıştır. *Ay ilig, ay kılkı amul, ey anlar kim bittiler, ey ol kimerseler kim kirtgündiler, ey anlar kim taptılar* şeklinde oluşturulan ünlem gruplarıyla seslenme edimi gerçekleştirilmiştir. Seslenme edimi gerçekleştirilirken *ay~ey* ünleminden faydalanılmıştır.

(KB 1167) *Bu ay toldı aydı eşit ay oğul/ sözümni unıtma maña tut köñül* “Ay Toldı dedi ‘Ey oğul, sözümü unutma bunu can kulağı ile dinle.’”

(KB 1195) *Yanut birdi ay toldı aydı oğul/ eşitgil sözümni bu iştin töğül* “Ay Toldı cevap verdi; ‘Ey oğul sözümü dinle bu işten vazgeç.’”

(KB 1273) *Yana aydı ay toldı uķ ay oğul/ ölümüg unıtma ötü tur oğul* “Ay Toldı devam etti ve ‘Ey oğul, anla dedi ölümü unutma, onu daima düşün ve uyanık bulun.’”

Ay ilig şeklinde hükümdara seslenilmiş ve sonrasında hükümdara *baķın* şeklinde dikkat etmesi yönünde uyarı gerçekleştirilmiştir. Hükümdara aslını unutmaması gerektiği hatırlatılmış ve bunun daima akılda tutulması gereken bir durum olduğuna dair tembihlemede bulunulmuştur.

(KB 1462) *Özüñni yañılma ay ilig baķın/ tüpüñni unıtma öyü tur saķın* “Ey hükümdar, dikkat et, kendini şaşırma; aslını unutma, bunu daima hatırında tut ve düşün.”

Uyarı edimi alıcısı *ay kılķı amul* şeklinde seslenilmiş dünyanın cefa edici olduğu konusunda uyarılmış şeklinde seslenilmiş ve dünyaya gönül verilmemesi gerektiği konusunda tembihlenmiştir.

(KB 6131) *Kaķır dünyaka berme saķlan köñül/ cefaķı turur bu ay kılķı amul* “Geriye bırakacağın bu dünyaya gönül verme, sakın; ey sakın tabiatlı insan, o cefa edicidir.”

Ey ol kimerseler kim kirtgündiler, ey anlar kim bittiler ve ey anlar kim taptılar kalıplarının kullanılmasıyla İslamiyet’e inanan Müslümanlara; kâfirleri dost edinmeleri, Allah’ı ve Peygamber’i önde tutmaları gerektiği, Allah’a karşı gelmekten sakınmaları, hainlik etmemeleri, itaatkâr olmaları konusunda tembihlemelerde bulunulmuştur.

“*Ey anlar kim bittiler, hıyānet kılmañ tañrıķa hem yalavaķķa, hıyānet kılmañ emānetlerinizke, sizler bilür sizler.*” [Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.] (İKT 8-27)

“*Ey anlar kim bittiler hem ew barķdın kesildiler, toķuštılar tañrı yolu içinde malları birle özleri birle, uluğraq derece tañrı üskinde, bu öğür olar kırtuluğlılar.*” [Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İcinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.] (İKT 9-23)

“*Ey anlar kim taptılar boyun suñ Tañrıķa hem boyun suñ yalavaķķa hem artatmañ ‘amelleriñizni.*” [Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın.] (İKT 48-33)

“*Ey ol kimerseler kim kirtgündiler, ilgerü keçmeñler Tañrı taķı yalawaķı öñinde taķı kırkun Tañrıdın kim bütünliğin Tañrı eşitgen bilgen érür.*” [Ey iman edenler! Allah’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.] (İKT 49-1)

“*Ey anlar kim taptılar cüftleriñizdin hem ‘ayāllarıñızdın, yağı sizke saķnıñ olarda eger ‘afv kılsa sizler, yüz ewürse siz, keçürse siz ol Tañrı örtgen ulaşu yarlıķağan.*” [Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.] (İKT 64-14)

3.1.4. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli ve Örnekli Uyarı Edimi

Ey seslenme ünleminin *ey boğnum* ve *ey közlügler idisi* şeklindeki kullanımıyla gerçekleştiği örnekler tespit edilmiştir. Öncelikle uyarı edimi alıcısına seslenilerek alıcının dikkati çekilmiş daha sonrasında ise Nûh, ‘Âd ve Semûd kavmi gibi kendilerinden önce yaşamış toplumların başlarına gelen kötü olayların edim alıcıların da başlarına gelmemesi için uyarı yapılmıştır.

“*Aydı ol kim taptı: ey boğnum, men kırkar men siziñ üze, öğürler küni meñizlig. Nûh kıvmi ‘âdeti meñizlig, ‘Âd kıvmi ‘âdeti meñizlig, Şemûd kıvmi ‘âdeti meñizlig, anlar kim anlarda kığın, ermez tañrı tileyür zulm kıllarķa*” [İman etmiş olan adam dedi ki: “Ey

kavmim! Şüphesiz ben, Nûh kavmi, Âd kavmi, Semûd kavmi ve onlardan sonra gelen toplulukların başına gelen olayların sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum. Allah kullarına asla zulmetmek istemez.”] (İKT 40-30/31)

Mü'minler elikleri birle, 'ibret alırlar ey közlüğüler içisi." [O, kitap ehlinde inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah 'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.] (İKT 59-2)

3.1.5. “Ay~Ey” Ünlemi ile Yapılan Seslenmeli ve Şartlı Uyarı Edimi

Ey anlar kim bittiler kalıbıyla İslamiyet'e inanan Müslümanlara; kafirleri dost edinmemeleri onları dost edindikleri takdirde kendilerinin de zalimlerden olacağı hususunda uyarılmışlardır. Uyarı edimi yapılırken -sA ekiyle cümleye şart anlamı verilmiştir.

“Ey anlar kim bittiler, tutmañ atalarınızın, karındaşlarınızın döstlar eger sewseler küfrni ĩmān üze, kim kim dost tutsa olarnı sizdin bu ögür olar zālimler.” [Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.] (İKT 9-23)

3.2. “Kör-” Eylemi ile Yapılan Seslenmeli Uyarı Edimleri

Yazar; edim alıcısına *körügler beglerimiz* şeklinde seslenerek *kör-* eylemiyle alıcının dikkati çekmiş, ardından alıcıya kendilerini takip etmelerini ve feyz almalarını belirtmiştir.

(M 73/8) *körügler beglerimiz munta* (M 73/9) *toğup örtenür yalar biz .. baqşı* (M 73/10) *boltaçılar açarılar öñre yorı-* (M 73/11) *-yur biz yağ udu tıtsı boltacılar* “Bakın beylerimiz! Burada doğup alev alev yanıyoruz. Hoca ve üstat olan bizler önde gidiyoruz; (bizi) izler bir biçimde de öğrenci olanlar!”

3.3. “Emdi” ile Yapılan Seslenmeli Uyarı Edimi

Dilin yalnızca kurallardan oluşan bir yapı olmadığı ve bağlama göre kullanılan sözcüğün seslenme unsuru olarak kullanılıp uyarı edimini oluşturduğu görülmektedir. *Emdi* diyerek edim alıcısının dikkati çekilmiş ve âlim sözüne kulak verilmesi yönünde uyarıda bulunulmuştur.

(KB 613) *Eşit emdi bilge sözi ne tiyür/ sözün yañzatur sözke yinçke ayur* “Şimdi dinle, âlim ne der; onun bu mealdeki sözü bu fikri ne kadar ince ifade eder.”

3.4. “Türük begler” ile Yapılan Seslenmeli Uyarı Edimi

“Türük begler” sözcük grubuyla kurulan uyarı edimleri; *seslenmeli-retorik uyarı edimi* ve *seslenmeli-örnekli uyarı edimi* olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

3.4.1. “Türük begler” ile Yapılan Seslenmeli ve Retorik Uyarı Edimi

Türük oguz begleri şeklinde yapılan seslenme sonucunda edim alıcısına yöneltilen soru ifadesiyle kişide farkındalık oluşturulmuştur. Kurulan soru kavramının retorik olması sebebiyle kişiden cevap beklemeksizin olay karşısında farkındalık sağlanması istenmiştir. *Türük bodun iliñin törügin kem artatı udaçı erti türük bodun ertün ökün* cümlesinde görüldüğü üzere Türk halkı devletini kimsenin yıkıp bozamayacağını, ona zarar veremeyeceğini vurgulamak ve hatırlatmak istenmiştir. Hatırlatma işlevindeki

sorular; herkesçe bilineni ya da bilinmesi gerekeni vurgulayarak karşdakine hatırlatma amacı taşır (Balcı ve Karatay, 2005, s. 96).

... **türük oguz begleri bodun eşid üze tenri basmasar asra yer telinmeser** (BK D18) **türük bodun ilinin törügin kem artatı udaçı erti türük bodun ertin ökün...** “Türk Oğuz beyleri halkı, işitin! Üstte gök çokmedikçe, altta yer delinmedikçe, Türk halkı devletini yasalarını kim yıkip bozabilir?”

3.4.2. “Türük begler” ile Yapılan Seslenmeli ve Örnekli Uyarı Edimi

Kül Tigin güney ve Bilge Kağan kuzey yüzünde aynı anlamda kullanılan *Türük begler bodun* ifadesiyle Türk beyleri halklarına seslenilmiş ve ebedî taş yazdırılan metinde yazılanlara bakarak feyz almaları gerektiğini belirtilmek istenmiştir.

... **türük begler bodun bunu eşidiğ türük [bodun ti]rip il tutsıqın bunta urtum yağılıp ölsikiğin yeme** (KT G10) **bunta urtum neñ neñ sabım erser bengü taşka urtum añar körü bilig...** (KT G11) “Türk beyleri halkı bunu işitin! Türk yaşayıp devlet sahibi olduğunu buraya yazdırdım yanılıp öleceğini de buraya yazdırdım. Her ne sözüm varsa ebedî taş yazdırdım. Ona bakarak öğrenin.”

... **türük begler bodun bunu eşidiğ türük bodunug tirip il tutsıqın bunta urtum yağılıp ölsikiğin yeme bunta urtum neñ neñ sabım erser bengü taşka urtum añar körü bilig...** (BK K8) “Türk beyleri halkı, bunu işitin! Türk halkının dirilip devlet sahibi olacağını buraya hâkkettim; yanılıp öleceğini de buraya hâkkettim. Her ne sözüm ise ebedî taş hâkkettim. Ona bakarak öğrenin.”

3.5. “Negü tir eşit-” ile Yapılan Seslenmeli Uyarı Edimi

Negü tir eşit- kalıbıyla alıcıda *köñli oduğ, saķınuk kişi, seringen kişi, sınamış kişi, köni sözlüg er, oğulmuş kişi, oğunmuş kişi, uç ordu begi, kişi öğrümi, uķuşluğ amul, bilgi batıg* şeklinde kişiler tanık gösterilmiş ve *Türkçe meşel* şeklindeki kullanımla atasözünden faydalanarak uyarı konusundaki ikna ediciliği artırmıştır. Tanık gösterilen kişiler kendisinde uyanıklık, takva sahipliği, sabırlılık, doğru söz söyleme, akıllı olma gibi iyi özellikler barındıran veya seçkin kişilerden oluşmaktadır. İlk cümlede niteleyici sözcükler kullanılarak tanık gösterilecek olan kişinin iyi huylarından bahsedilmiş, ikinci beyitte ise uyarı edimi içeren ifadeye yer verilmiştir. Uyarı edimi oluşturulurken *negü tir eşit-* kalıbı *-gII* emir ekiyle kurulduğu gibi *eşit-* eksiz olarak *negü tir eşit* olarak da kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Edim alıcısı; gaflete düşerek dikkatinin dağılması, bilinçsizce hareket etmesi veya dikkatsizce davranmaması konusunda uyarılmıştır. Uyanık olmayan kişinin yaptığı eylemlerden ruhsal hem de ahlaki açıdan olumsuzluk ve pişmanlık duyacağına dair ifadelerde bulunulmuştur.

(KB 452) **Negü tir eşit emdi köñli oduğ/ sözi kör çiçek teg tümen tü boğuğ** “Şimdi dinle, gönü uyanık insan ne der; bak, onun sözü, çiçek gibi binlerce renge bürünmüştür.”

(KB 1177) **Negü tir eşitgil oğulmuş kişi/ ölümüg uķup yetrü bilmiş kişi** “Gaflet uykusundan uyanmış ve ölümün ne olduğunu iyice anlamış olan insan ne der, dinle.”

(KB 1369) **Negü tir eşitgil köni sözlüg er/ kiçigde oğunmuş yiti közlüg er** “Küçüklüğünde uyanmış, keskin gözlü ve doğru sözlü insan ne der, dinle.”

(KB 1398) **Negü tir eşitgil oğunmuş kişi/ oğunmuşta kiğin ökünmüş kişi** “Uyanmış ve uyandıktan sonra pişman olmuş insan ne der, dinle.”

Takva sahibi kişilerin ruhsal ve ahlaki derinliğe sahip olması, sabretmesi, şükretmesi, ibadet bilinci ve iç huzura erişmesi gibi olumlu yanlarından dolayı, onların söylediklerine edim alıcısının kulak vermesi için uyarılarda bulunulmuştur.

(KB 1266) *Negü tir eşitgil saķınuķ ķiŗi/ saķınuķ ķiŗi ol ķiŗiler baŗı* “Dinle, takva sahibi ne der; takva sahibi olan kimse insanların baŗıdır.”

(KB 1442) *Negü tir eşitgil saķınuķ ķiŗi/ saķınuķ ķiŗi ol aŗunda baŗı* “Takva sahibi ne der, dinle; dünyada takva sahibi muvaffak olurlar.”

Hiddetle ve aceleyle kalkıŗılan iŗlerin hatalı olacağı ve bu durumun iŗlerin bozulmasına yol a maktadıŗ. Sabırlı, yumuŗak huylu ve sakin olmak, insanın mantıklı d ŗ nmesini ve doğru karar almasını sağladığı için, ķiŗinin bozulmuŗ iŗlerinin düzelmesine yardımcı olacağına dair uyarıda bulunulmuŗtur.

(KB 1318) *Negü tir eşitgil seringen ķiŗi/ serinse iter er buzulmuŗ iŗi* “Sabreden insan ne der, dinle; insan sabrederse, bozulmuŗ olan iŗler düzelir.”

 iŗinin ge miŗ deneyimlerini içeren ve ileriki dönemlerinde daha doğru kararlar almasında tecrübe büyük rol oynamaktadır. Bunun için edim alıcısına; tecrübeli ķiŗinin baŗından geçenleri dikkate alması ve gelecekte karŗılaŗabilecek  olumsuz durumları bertaraf edebilmesi açısından nasihatlere dikkat etmesi konusunda uyarılarda bulunulmuŗtur.

(KB 667) *Negü tir eşit emdi Türkçe meŗel/ baŗında ke  rmiŗ bu k   in sa al* “ imdi dinle, Türkçe bir atasözü, baŗından çok Őeyler ge miŗ olan bu ak sakallı ne der.”

(KB 1336) *Negü tir eşitgil sinamıŗ ķiŗi/ sinamıŗ ķiŗiler bilir iŗ baŗı* “Tecrübeli kimse ne der, dinle; tecrübeli insanlar iŗin aslını bilirler.”

(KB 1594) *Negü tir eşitgil u  ordu begi/ bilip s zlemiŗ sözke yetr p  gi* “Sözü bilerek ve anlayarak s ylemiŗ olan U -Ordu beyi ne der, dinle.”

(KB 1689) *Negü tir eşitgil ķiŗi   dr mi/ ķiŗi   dr mi hem bu un k  dr mi* “Halk arasında temayüz etmiŗ olan seçkin insan ne der, dinle.”

(KB 1741) *Negü tir eşitgil u uŗluđ amul/ yorığlı tııığlı k     isi ol* “Hayatın bu tecellilerini iyi gören akıllı ve sakin insan ne der, dinle.”

(KB 5713) *Negü tir eşit tııla bilgi batığ/ sa a   tler emdi ay k  lı  atığ* “ ŗit, derin bilgili insan ne der, dinle; ey haŗin gönüllü insan, iŗte sana nasihat veriyor.”

3.5.1. “Negü tir eşit-” ile Yapılan Seslenmeli ve Tembihlemeli Uyarı Edimi

Negü tir eşit- kalıbıyla alıcıya *kılkı k  lı k  ni* ķiŗinin sözlerine kulak vermesi s ylenmiŗ ve *k   unıtma muni diyerek k  -* eylemiyle tembihleme ger ekleŗtirilmiŗtir.

(KB 5742) *Negü tir eşit kılkı k  lı k  ni/ sa a   tledi k   unıtma muni* “Tabiatı ve g nl  doğru olan insan ne der, dinle; bu senin için bir nasihattir dikkat et ve bunu unutma.”

3.5.2. “Negü tir eşit-” ile Yapılan Seslenmeli ve Şartlı Uyarı Edimi

“U uŗluđ sözi”nin dinlenmesi gerektiğine dikkat  ekilmiŗ, sevgi belirten ancak edim alıcısının hiyerarŗik olarak daha alt seviyede olduğunu gösteren * ozı* sözcüğünün önüne *ay* seslenme  nlemi eklenerek seslenme ger ekleŗtirilmiŗtir. Bu uyarıya kulak verdiği takdirde akıllı insanın verdiği bilgilerin alıcının baŗına bir Şey gelmemesi için yeteceği söylenmektedir.

(KB 5843) *Negü tir eşitgil u uŗluđ sözi/ bu söz iŗke tutsa tap ol ay  ozı* “Akıllı insan ne der, dinle; ey kuzum buna göre hareket edersen bu söz sana yeter.”

Sonuç

Tarih  dönemlerden günümüze kadar seslenme ifadeleri; çağırma, haber verme, dikkat çekme ve anlam kuvvetlendirme iŗlevlerinde kullanılmıŗtır. Austin;  alıŗmanın temel konusu olan *uyaryı edimsöz* olarak nitelendirmiŗ ve *uyaryı erk-belirtici* sınıfında

yer vermiştir. Bu makalede; *Kül Tigin, Bilge Kağan, Maytrisimit, Kutadgu Bilig, İlk Kur'an Tercümesi* eserlerinden tespit edilen seslenmeli uyarı edimleri incelenmeye çalışılmıştır. *Ay~ey* ünlemiyle yapılan 24, *kör-* eylemiyle yapılan 1, *emdi* zarfıyla yapılan 1, *Türük begler*le yapılan 3 ve *negü tir eşit*-le yapılan 15 olmak üzere 44 seslenmeli uyarı edimi beş başlık altında incelenmiştir. *Ay~ey* ünlemi, *Türük begler, ne negü tir eşid*-ile yapılan seslenmeli uyarı edimleri kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Eser temelinde baktığımızda seslenmeli uyarı edimi; *Kül Tigin* ve *Bilge Kağan Yazıtlarında* 3, *Kutadgu Bilig*'de 30, *İlk Kur'an Tercümesi*'nde 10, *Maytrisimit*'de 1 yerde geçmektedir.

Tarihî dönemlerde yapılan söz edim çalışmalarında sözlü veriye erişim olmadığı için değerlendirme yapılırken bağlam önemli bir rol oynamaktadır. Edimbilim; dili, bağlam ve kullanıcı ilişkisi temelinde ele almaktadır. Bağlam değerlendirilmesi yapılırken ...*türük begler bodun bunu eşidiñ türük [bodun ti]rip il tutsıkıñın bunta urtum yağılıp ölsikiñin yeme* (KT G10) *bunta urtum neñ neñ sabım erser **benğü taşka urtum añar körü bilig***... (KT G11) örneğinde görüldüğü üzere edimin alt beyitlerde/cümlelerde devam etme ihtimaline karşı bir önceki ve bir sonraki cümle de dikkate alınmalıdır. Uyarı ediminin gerçekleşebilmesi için uyarı edim alıcısının uyarını yapan kişiden hiyerarşik açıdan daha alt seviyede olması, uyarı edimini yapmaya gücünün yetmesi ve uyarıyı anlayıp kabul etmesi gibi uygunluklar gerekmektedir. Bu sebeple sözcenin mantikî uygunluğu, konusunun bulunduğu konum ve yetki, alıcının uyarıyı anlayıp uyarının sonunda hareketini değiştirmeye gücünün yetebilmesi gibi durumlar başta olmak üzere uyarı ediminin üretildiği koşulların uygunluğu önemlidir.

Türk dilinin tarihî dönemlerine bakıldığında seslenme~hitap konusunda en yaygın yöntemin ünlemler olduğunu söyleyebiliriz. *Ay kılkı amul* veya *ay edğü kişi* örnekleri gibi sıfat grubu şeklinde; *bakiñ, körüñ, negü tir eşit* örneklerinde görüldüğü üzere eylemlerle; *emdi* gibi zarfla oluşturulabildiği görülmüştür.

Taranan eserlerden tespit edilen örneklerde seslenme; *ey Âdem* örneğinde görüldüğü üzere doğrudan özel bir adla veya *Türük oguz begleri* şeklinde edim alıcısının adının yerini üstlendiği görev alabilmektedir. Seslenme ifadelerinin sözce içinde kullanım yerinde bir kısıtlama olmadığı ve sözcenin başında, ortasında veya sonunda bulunabilmektedir. Sözcükler, *emdi, kör-* örneklerinde görüldüğü gibi bağlam içerisinde yüklendiği anlama göre seslenme ifadesi özelliği taşıyabilir. (KB 452) *Negü tir eşit emdi köñli oduğ/sözi kör çiçek teg tümen tü boğuğ*, (KB 667) *Negü tir eşit emdi Türkçe meşel/ başında keçürmiş bu kökçin sahal* örneklerinde görüldüğü gibi iki seslenme ifadesinin birlikte yer aldığı ve (KB 5713) *Negü tir eşit tıñla bilgi batığ/ saña ötler **emdi ay köñli katığ*** “İşit, derin bilgili insan ne der, dinle, ey haşin gönüllü insan, işte sana nasihat veriyor.” örneğinde görüldüğü üzere üç seslenme ifadesinin birlikte kullanılarak uyarı ediminin dikkat çekiciliğinin arttırılmak istendiği görülmüştür. Retorik sorularla anlam kuvvetlendirilmiş, alıcıdan bir yanıt beklentisine girilmemekle birlikte alıcının bireysel farkındalık sağlaması amaçlanmış, alıcı doğru ve güzel davranışlara yönlendirilmek istenmiştir. *Negü tir eşit-* kalıbıyla iyi huylu ve deneyim sahibi alim kişilerin tecrübeleri örnek gösterilerek alıcı uyarılmak istendiği görülmüştür. Yapılan uyarının dikkate alınmaması sonucunda mutsuz olma, cefa çekme, ziyana uğrama gibi başlarına kötü bir hadise geleceğine dair korkutmalarda bulunulmuştur.

Kısaltmalar

BK: *Bilge Kağan Yazıtı* bk. (Tekin, 2020)

İKT: *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi Ryland Nüshası* bk. (Ata, 2019)

- KB: *Kutadgu Bilig* bk. (Arat, 2007)
KT: *Kül Tigin Yazıtı* bk. (Tekin, 2020)
KTS: *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* bk. (Ünlü, 2012)
M: *Maytrısimit* bk. (Tekin, 2019)

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (1998). Ünlemlerin seslenmeleri kuvvetlendirici işlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: 0, S. 10.
- Alyılmaz, S. (2015). Türkçenin söz diziminde seslenmeler ve seslenme öbekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: 0, S. 54.
- Arat, R. R. (1998). *Kutadgu Bilig II çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019) *Karahanlı Türkçesi: Türkçe ilk Kur'an tercümesi (Ryland nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve yapmak*. (L. Aysever, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Doğan, G. (1994). Ama bağlacına edimbilimsel bir bakış. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 195-205.
- Hirik, S. (2019). Dede Korkut Hikâyeleri'nde söz edim yapıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (1), 751-768
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy A. S. (2019). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Levinson, S. C. (1987). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Onursal Ayırır, İ. (2023). Edimbilim ve dil öğretimi. E. Korkut ve İ. Onursal Ayırır. (Ed.), *Dil Bilimleri ve Dil Öğretimi* (3.baskı) içinde (ss. 143-164). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca metinler II Maytrısimit Burkancılarının mehdîsi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidaî bir dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012) *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üstünel Yaylagül, Ö. (2020). *Edim Bilimi bakış açısıyla Kutadgu Bilig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press.